

УДК 140.8:23

О. П. Кваша
кандидат політичних наук,
доцент кафедри філософії
Донбаської державної машинобудівної академії

ФІЛОСОФІЯ ВСЕЄДНОСТІ СЕМЕНА ФРАНКА ЯК СОЦІАЛЬНИЙ ПРОЕКТ МАЙБУТНЬОГО

Ідея всеєдності починає оформлятися у російській релігійній філософії XIX ст. на основі релігійної ідеї соборності, примирної ролі православ'я, що об'єднує всі християнські і нехристиянські народи з метою створення нової культури світу. Концепція набула завершеного вигляду у філософії Семена Людвіговича Франка і стала основою його соціальної філософії. Онтологічний аналіз духовної природи суспільства дає змогу філософу дійти висновку про духовну єдність людей, яка сягає корінням в духовну природу людини. Франк підкреслює, що «лише в соборному буття, в єдності суспільства справді реальне те, що ми називаємо людиною», отже, «соборну єдність утворює життєвий зміст самої особистості», її гармонійне внутрішнє становище [9, с. 52–61].

Завдання статті – проаналізувати вчення С.Л. Франка про природу, людину і суспільство в контексті філософії всеєдності, розглянути його як утопічний соціальний проект, спрямований на гармонійний розвиток людства до майбутнього всеєдиного боголюдуства, і побачити можливі варіанти майбутнього розвитку людського суспільства.

Теоретичну основу дослідження склали роботи С.Л. Франка, В.С. Соловйова, С.М. Булгакова, П.А. Флоренського.

Розглядаючи двоїсту природу людини, С.Л. Франк доходить висновку, що «двоєдина» істота людини, крім протилежності двох природ, одночасно припускає їх злиття і гармонію. З одного боку, людина – це «природна» істота, що визначає його тіло, тобто плотська природа; з іншого – це «самобуття» людини, яке дистанціює його від світу, перетворює на «двоєдиного» інстанцію і визначає його «боголюдуську» сутність [8, с. 317–320].

Взаємодія душі і тіла має взаємообразний характер: тіло впливає на душу, послаблюючи й обмежуючи її, але зворотний вплив душі на тіло полягає в актуалізації певних позитивних переживань, що є результатом «собственной формирующей активности душевного бытия, для которой телесные процессы суть лишь повод» [7, с. 181–203]. Душа в концепції С.Л. Франка є посередником між ідеальним світом духовного буття і чуттєво-емпіричним світом, а істота людської душі полягає в єдності, яка зв'язує неосаянну нескінченність, повноту і єдність абсолютного буття та обмеженість, темряву і мінливість емпіричного буття.

Філософ доходить висновку про «боголюдуську» природу, яка проглядається в глибинному, «богорідному» і «богозлитному» шарі людської душі, що свідчить про її «сверхтварні» засади. На відміну від традиційної релігійної філософії, у Франка Бог визначає буття людини як «вільне самобуття», що не знищує свободи людини. Крім того, свобода і дія божої благодаті в людині, згідно з Франком, є двома сторонами однієї і тієї самої діючої реальності: «Они суть как бы выражения «мужского» и «женского» начала в исконно «андрогинном» существе человека, причем «женскому», воспринимающему началу человеческого духа (anima) принадлежит онтологическое первенство перед мужским (animus): то самое, что как семя «благодати» воспринимается и таится в лоне души, выступает наружу как самостоятельное, из себя самого действующее существо, имеющее свою собственную жизнь» [8, с. 352].

Подвійність людського духу – істоти у лоні Бога (або «тащого в себе, как в женском лоне, семя Бога») і одночасно вільної особистості відповідального автономного представника Бога в світі – визначає двоїстість його життя «между сферой интимно внутренней, богоосвященной его жизни и сферой самостоятельного, автономно-человеческого творче-

ства, сознательного построения мира человеческой жизни» [8, с. 357–358].

Спроби філософа виділити жіноче начало в людському дусі й надати йому онтологічної першості і таким чином вирішити проблему першості душі (маскулінного початку) над тілом (фемінним початком) не дали йому змоги відмовитись від маскулінізму. Це проявляється в його поясненні сутності релігійної свідомості через аналогію жіночої форми еротичної любові. Франк підкреслює, що люблячої жіночої душі бракує об'єктивності, сили, міцності, авторитетності, які втілені в чоловічому початку. Він порівнює ставлення душі до Бога ставленням жіночого серця до коханого, чоловіка, де віруючий (як і жінка) «обретає самого себя в своей подлинной полноте и глубине через покорную вольную самоотдачу себя высшему, иному ему началу» [8, с. 323]. Таким чином, філософ залишився на позиціях класичної філософії, де, як зазначає О.А. Вороніна, протягом багатьох століть системоутворюючим принципом було придурення природи розумом [3, с. 31].

Важливим елементом концепції є ідея «боголюдуства», яка лежить в основі етики і соціальної філософії С.Л. Франка. Крім того, ідея «боголюдуства» приводить філософа до ототожнення церкви і суспільства і соціально-філософського поняття церкви. Визнаючи існування в суспільстві єдності і солідарності, він розглядає церкву як будь-яку єдність людського життя, затвержену у вірі, як присутність «божественного начала в общественном объединении людей» [9, с. 93]. Отже, в розумінні суспільства Франк спирається на духовну сутність людини.

На думку філософа, єдність становить саму суть суспільства, проте єдність передбачає, вважає Франк, наявність не лише подібності, але й різноманітності. І прикладом такої єдності є сім'я, яку він називає прототипом суспільства, де присутня різноманітність між її членами, зокрема між чоловіком і дружиною [9, с. 44]. Цей підхід загалом відповідає християнським догматам.

Християнство твердо визначає місце кожної статі і не змінює свого ставлення до цього питання протягом тисячоліть. «Между мужчиной и женщиной, как людьми, полное равенство, – говорит Климент Олександрійский, – оба пола имеют одинаковую натуру, а следовательно, и способны к одинаковой добродетели. Следует ли из этого, что назначение женщины то же самое, что и мужчины? Физическая организация первой служит доказательством противного: но различие в назначении не препятствует равенству» [2, с. 130]. Апостол Павло в Посланні до галатів повчає: «Нема юдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі!» (Гал. 3:28). Однак проголошена рівність між статтю на ділі виключає саму можливість такої рівності. По-перше, стирання статевих відмінностей саме по собі є порушенням прав статі, що є неодмінною умовою справжньої рівності. По-друге, мова в Посланні Павла йде про духовне подвижництво, зусилля в якому доступні й жіночій статі. Допускаючи в цьому сенсі рівність духовну (але не інтелектуальну), християнство закріплює за чоловіками і жінками соціальну нерівність. В.А. Суковата підкреслює: «Интерпретация женского тела как «сосуда греха», осуществляемой как бы в противовес мужской «непорочности», не только отчуждает женщину от легальных каналов духовности, но и потенциально оправдывает негласно существующую в обществе политику женской «виктимизации» [6, с. 1–2]. Згідно з центральним догматом про гріхопадіння, християнство вимагає безумовного підпорядкування однієї статі іншій. Відмінністю російської

філософії традиціоналістів було, як зазначає А.В. Митрофанова, відсутність «жононенависництва» і насмішок на адресу жінок: «Качественные различия между мужской и женщиной в восприятии, мышлении, этике и т. д. не рассматривались ими с точки зрения превосходства мужчины над женщиной и неполноценности женского пола» [5, с. 63]. Це ми бачимо і в концепції С.Л. Франка, який проводить порівняння колективного та індивідуального начал суспільства як двоїстість «міжду восприемлющим, охраняющим, обеспечивающим общественную непрерывность началом, которое есть как бы женское начало, материнское лоно общности, и творческим, начинающим, созидающим будущее началом, которое есть как бы ее героическое мужское начало» [9, с. 126]. Цікавим із цієї точки зору є і ще одне порівняння філософа. Він протиставляє християнство Нового Завіту зі старозавітної релігійністю, з католицизмом, порівнюючи їх із «чоловічим» і «жіночим» початками. При цьому філософ підкреслює, що християнство «состоит в пробуждении и воспитании такого «мужского» начала индивидуальной, религиозной ответственности, такого сознания, что последняя инстанция для меня есть то, что Бог говорит мне самому, и только мне одному. (Тогда как католицизм – как, впрочем, и великая Церковь вообще – в интересах (вполне почтенных) религиозного воспитания и руководительства душами склонна отрицать это «мужское» начало)». Франк вважає, що в такому «жіночому», або «дитячому», типі релігійності, яким, на його думку, є католицизм, не можна знайти справжнє внутрішнє задоволення [1, с. 5].

Соборність і єдність тотожні одне одному. Соборність являє собою внутрішню, органічну єдність, що знаходиться в основі будь-якого суспільного об'єднання людей. І тут філософ знову відзначає зв'язок соборності та сім'ї, підкреслюючи, що шлюбно-сімейна єдність є основою і первинною формою соборності, другою формою якої є релігійне життя, що ще раз говорить про духовну складову частину концепції Франка. Саме в сім'ї як в основному осередку суспільства зберігається і передається внутрішня, духовнокультурна єдність історичного життя [9, с. 59].

Космічна соборність лежить в основі фізичного буття людини, що полягає в з'єднанні чоловіка і жінки. Франк погоджується з німецьким соціологом Лацарусом, що тілесність є розділюючим та ізолюючим початком порівняно з душевними зв'язками, однак існує нерозривний зв'язок матері і дитини. Саме з цієї фізіологічної внутрішньої єдності людей виростає духовно-соборна єдність сім'ї, вічної основи суспільства [9, с. 58–59], що ще раз підтверджує прихильність С.Л. Франка до традиційної релігійної філософії в питанні взаємин статей.

Згубність статейю пристрасті філософ підкреслює неодноразово. У роботі «Духовні основи суспільства» він говорить про негативний і руйнівний її вплив на шлюб, але при цьому підкреслює, що статеве почуття, стримане і одухотворене «ідеальним почуттям кохання, аскетизмом утримання, моральним зв'язком між подружжям і членами родини», сприяє зміцненню шлюбу і сім'ї [9, с. 102]. Визнаючи, що любов є основою життя людини і через любов людина стверджує себе у своїй справжній сутності, Франк підкреслює недосконалість статейю любові. У плотському житті недосконали і спотворено виражається таємничий зв'язок чоловіка і жінки, що символізує зв'язок Бога і людини, і шлюб, на думку філософа, є мирським шляхом очищення плотського життя [12, с. 200–210]. Франк вважає: «Моногамна родина є формою, в якій моральний дух людини впорядковує космічну стихію статейю» [10, с. 133]. Позиція автора, таким чином, загалом не розходиться із традиційною релігійною філософією.

Отже, родина, на думку С.Л. Франка, не тільки основа суспільства, але і важливий елемент соціальної пам'яті народу, як і третя форма соборності – спільність долі та життя будь-якої об'єднаної кількості людей [9, с. 59–60]. Такі основні елементи соборності виділяються філософом. На відміну від громадськості, яка є другою частиною двоїстої структури суспільства (подвійності суспільства протисто-

ить подвійності людської природи), соборність висувається на перший план. Істинна реальність, вважає він, закладена тільки в соборності, саме в ній дана сама людина, а головним його завданням є творче самовизначення [9, с. 80–103].

Як духовну основу суспільства Франк бере триєдність, яка полягає в засадах солідарності, свободи і служіння. Дані принципи суспільного життя пропонуються покласти в основу суспільного ідеалу. Тут визначена мета як суспільного устрою, так і людського життя – «осуществление самой жизни во всей всеобъемлющей полноте, глубине, гармонии и свободе ее божественной первоосновы» [9, с. 107].

Суспільство складається, таким чином, «как иерархическое многоединство подчиненных и соподчиненных низших общественных единств». Цим пояснюється, на думку Франка, його ієрархічна структура. Загальний принцип ієрархізму – це, на думку філософа, добро, оскільки члени суспільства мають бути розподілені «в соответствии с их духовно-онтологической значимостью, со степенью и областью их годности и умелости в богочеловеческом деле общественного строительства» [9, с. 112–122].

Принцип ієрархії поширюється і на стосунки статей. Франк вважає, що існують нормативно визначені порядки людського життя, які відповідають підпорядкованості людини непорушним космічним умовам його буття. «Можно и должно даровать женщинам «равноправие» с мужчинами, но совершенно невозможно отменить глубочайшее, космически предопределенное различие в умственном и душевном складе, в жизненном «призвании» двух полов» [10, с. 133]. Рівність, вважає Франк, є по своїй суті аристократичним почуттям, загальністю служіння.

Оскільки служіння обґрунтовує ієрархізм, рівність не суперечить нерівності, а узгоджується з нею. На основі цих положень він робить висновок, що рівність – це служіння, служіння, у свою чергу, ґрунтується на свободі людини, отже, «суспільство як спільне боголюдське життя євільною всеєдністю» [9, с. 123–124]. Блага звістка про «боголюдську» природу людини дає можливість реалізувати ідеали свободи, рівності і братерства, свідчить концепція Франка. «Царские дети – дети небесного Царя – по самому своему существу свободны<...>И царские дети, именно в качестве таковых, равны в своем достоинстве<...>И, наконец, братство есть, очевидно, отношение между детьми общего Отца» [11, с. 86].

Можна дійти висновку, що філософ у «Духовних основах общества» пропонує традиційну концепцію світу і людини, намагається знайти синтез духовного цілого суспільства і окремої особистості, який він бачить у соборності та усеедності. С.Л. Франк розвиває своє вчення про суспільство, основа якого – моральне вдосконалення життя. Головним тут є виховання і самовиховання людського духу і його внутрішнє просвітлення благодатними силами. Тільки таким шляхом людина може звільнитися від внутрішньої недосконалості, яке визначає його гріховність.

На думку Франка, існують загальні форми людського життя, які відображають її підпорядкованість «космічним силам земного буття»: моногамна сім'я, яка впорядковує космічну стихію статей; держава (державна влада), яка упорядковує космічні, злі, анархічні сили для морального задоволення потреби вільної і мирної солідарності; приватна власність, що забезпечує природні умови вільної самодіяльності людини перед космічним фактом залежності людського життя від володіння матеріальними благами [10, с. 133–134]. Спроби знищення цих форм із метою побудови ідеального суспільства філософ називає ересю утопізму, спотворенням християнської ідеї спасіння і підміною її порятунком за допомогою насильства, примусово [10, с. 130; 15, с. 190]. Франк вважає можливим удосконалити світ, але тільки спираючись на сутнісне моральне вдосконалення, моральне виховання особистості, яке призведе до християнського вдосконалення життя.

Підбиваючи підсумки, можна дійти висновку, що концепція, запропонована Франком, спрямована на гармонійний розвиток людства до майбутнього всеєдиного «бого-

людства» шляхом християнського вдосконалення світу до ідеалу Христової правди. Вона передбачає невіддільність людини і природи, що підтверджує визначення світу як живої істоти [12, с. 174–178].

У переломні епохи, коли відбувається руйнація традиційних цінностей і відкриваються нові можливості суспільного розвитку, питання існування земної цивілізації є дуже важливим. У цій ситуації, вважає Е. Лассло, тільки «<...> еволюція нашого свідомості являється ключом к достижению мира и к нашему индивидуальному и коллективному выживанию и развитию» [4, с. 226]. Розглянута концепція дає нам змогу побачити нові шляхи вирішення глобальних проблем і можливі варіанти майбутнього розвитку людського суспільства.

Література

1. Буббайер Ф. С.Л. Франк. Жизнь и творчество русского философа 1877–1950 / Пер. с англ. Л. Пантиной. – М.: «РОС-СПЭН», 2001. – 328 с.
2. Вера. Молитва. Любовь // Библиотека семейного чтения. – Вып. 1. – М., 1997. – 151 с.
3. Воронина О. Традиционные философские, социологические и психологические теории пола // Теория и методология гендерных исследований / Под общ. ред. О. Ворониной. – М.: МЦГИ–МВШСЭН–МФФ, 2001. – 395 с.
4. Гроф С., Ласло Э., Рассел П. Революция сознания. Трансатлантический диалог / Пер. с англ. М. Драчинского. – М.: АСТ /Ин-т трансперсональной психологии; изд-во К. Кравчука, 2004. – 248 [8] с.
5. Митрофанова А. Мужчина и женщина в философской и общественно-политической мысли России XIX – XX вв. // Введение в гендерные исследования: учеб. пособие / под ред. И. Костиковой. – М.: Изд-во МГУ, 2000. – С. 60–77.
6. Суковатая В. Гендерный анализ религий и феминистская теология: к постановке проблемы / В. Суковатая [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.nuntiare.org/librorary/gender_1.htm.
7. Франк С. Душа человека // Франк С. Реальность и человек. – М.: Республика, 1997. – С. 3–205.
8. Франк С. Реальность и человек // Франк С. Реальность и человек. – М.: Республика, 1997. – С. 206–431.
9. Франк С. Духовные основы общества / С. Франк. – М.: Республика, 1992. – С. 13–146.
10. Франк С. Ересь утопизма / С. Франк // Социологические исследования. – 1994. – № 1. – С. 126–134.
11. Франк С. Свет во тьме. Опыт христианской этики и социальной философии [Текст] / С. Франк // Духовные основы общества. – М., 1992. – С. 413–414.
12. Франк С. Смысл жизни / С. Франк // Духовные основы общества. – М.: Республика, 1992. – С. 147–216.

Анотація

Кваша О. П. Філософія всеєдності Семена Франка як соціальний проект майбутнього. – Стаття.

У контексті філософії всеєдності у статті аналізуються вчення С. Франка про природу, людину і суспільство. Вони оцінюються як соціальний проект, спрямований на гармонійний розвиток людства до майбутнього усеєдиного «Бого-

людства». Філософ пропонує традиційну концепцію світу і людини, намагається знайти синтез духовного цілого суспільства і окремої особистості, який він бачить у соборності та усеєдності. С. Франк розвиває своє вчення про суспільство, основа якого – моральне вдосконалення життя. Головним тут є виховання і самовиховання людського духу і його внутрішнє просвітлення благодатними силами. Концепція, запропонована Франком, спрямована на гармонійний розвиток людства до майбутнього усеєдиного «Боголюдства» шляхом християнського вдосконалення світу до ідеалу Христової правди. Розглянута концепція дає нам змогу побачити нові шляхи вирішення глобальних проблем і можливі варіанти майбутнього розвитку людського суспільства.

Ключові слова: всеєдність, боголюдство, соборність, суспільство, християнство.

Аннотация

Кваша А. П. Философия всеединства Семена Франка как социальный проект будущего. – Статья.

В контексте философии всеединства в статье анализируются учения Семена Франка о природе, человеке и обществе. Они оцениваются как социальный проект, направленный на гармоничное развитие человечества к будущему всеединому богочеловечеству. Философ предлагает традиционную концепцию мира и человека, пытается найти синтез духовного целого общества и отдельной личности, который он видит в соборности и всеединстве. Семен Франк развивает свое учение об обществе, основа которого – нравственное совершенствование жизни. Главным здесь является воспитание и самовоспитание человеческого духа и его внутреннее просветление благодатными силами. Концепция, предложенная Франком, направленная на гармоничное развитие человечества к будущему всеединому Богочеловечеству путем христианского совершенствования мира к идеалу Христовой правды. Рассматриваемая концепция позволяет нам увидеть новые пути решения глобальных проблем – возможные варианты будущего развития человеческого общества.

Ключевые слова: всеединство, богочеловечество, соборность, общество, христианство.

Summary

Kvasha A. P. Philosophy of unity Semena Franka as a social project for the future. – Article.

In the context of the philosophy of unity the article analyzes the teachings of Frank S. on nature, man and society. They are valued as a social project, aimed at the harmonious development of mankind to the future all uniform to manhood. The philosopher offers the traditional concept of the world and man, trying to find a spiritual synthesis of the whole of society and the individual, which he sees in catholicity and unity. S. Frank develops his doctrine about society, the basis of which and moral perfection of life. Main issue here is education and self-education of the human spirit and inner enlightenment of the fertile forces. The concept proposed by Frank, is aimed at the harmonious development of mankind to the future all uniform by the God-mankind of the Christian world to the ideal of Christ's truth. Such a concept allows us to see new ways of solving global problems and options for the future development of human society.

Key words: unity, God-mankind, society, Christianity.